

УДК 378.147-027.23:34-052

DOI 10.32755/sjeducation.2023.02.214

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧА ДО ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З МАЙБУТНІМИ ФАХІВЦЯМИ В ГАЛУЗІ ПРАВА

Третяк Олена Станіславівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і методики викладання
історії та суспільних дисциплін,

*Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка*

*(14013, Україна, м. Чернігів, вул. Полуботка, 53,
e-mail: tretiake@gmail.com)*

ORCID: 0000-0001-6124-2597;

Чебоненко Станіслав Олегович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,

*Академія Державної пенітенціарної служби
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,
e-mail: chebonenko_so@i.ua)*

ORCID: 0000-0002-5049-6556

У статті представлено модель формування готовності викладачів до проведення практичних занять з урахуванням компонентів готовності, етапів її формування, особливостей використання різних педагогічних технологій, методів і форм навчання.

Метою статті є визначення технологій, форм і методів, що дозволяють організувати проведення практичних занять та побудова моделі формування готовності викладача до проведення практичних занять.

Методологія статті. Розглянуто цілі проведення практичних занять. Розкрито, що ефективність практичного заняття залежить від взаємодії викладача та студентів, в основі якої лежить проведена викладачем організаційна робота, обрані для застосування відповідно до поставленої мети ті чи інші форми, технології, методи та засоби навчання. Встановлено, що практичне заняття переважно проводиться з використанням кейсів, які сформовані на змодельованих або реальних ситуаціях. Продемонстровано вимоги, які висуваються до студентів у результаті їхньої участі в практичних заняттях. Теоретичну основу формування готовності викладачів представлено через методичне забезпечення практичного заняття, запровадження педагогічних умов.

Результати. Аналіз педагогічних технологій навчання дозволив виділити особливості їх застосування через постановку завдань, вибір змісту,

форм і методів навчання, діагностування результатів, запровадження ділових і рольових ігор, імітаційних вправ, тренінгів, психолого-педагогічних тренінгів індивідуального розвитку, діалогічного мислення. Доведено, що ефективність підготовки викладачів до практичних занять залежить від вміння обирати педагогічні технології, методи, прийоми, сучасні інструменти навчання, які дозволяють моделювати і відтворювати певну професійну діяльність майбутніх фахівців, орієнтувати їх на розвиток професійних якостей (бути: не конфліктним; уважним до дрібниць; стресостійким; готовим враховувати чужу точку зору; готовим працювати в команді; готовим взаємодіяти з різними людьми).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони сприяють формуванню готовності викладачів до практичних занять через розуміння ними етапів підготовчої роботи, постановки цілей, визначення форм і методів, що можуть бути використані для формування професійних якостей студентів, їхніх компетентностей та оцінювання результатів навчальної роботи.

Ключові слова: етапи підготовки викладача до практичного заняття, педагогічні технології навчання, методи, педагогічні умови, складові підготовки, форми.

A MODEL OF FORMING THE TEACHER'S READINESS TO CONDUCT PRACTICAL CLASSES WITH FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF LAW

Tretiak Olena,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy and methods of teaching
History and Social Disciplines,

T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Collehium"

(53 Polubotka Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: tretiakes@gmail.com)

ORCID: 0000-0001-6124-2597

Scopus-Author: ID57208033644;

Chebonenko Stanislav,

PhD in Pedagogical, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy
and Humanitarian Disciplines,

Academy of the State Penitentiary Service

(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,

e-mail: chebonenko_so@i.ua)

ORCID: 0000-0002-5049-6556

The article represents a model of the formation of teachers' readiness to conduct practical classes, taking into account the components of readiness,

stages of its formation, features of the use of various pedagogical technologies, methods and forms of education.

The purpose of the research is to determine the technologies, forms and methods that allow organizing practical classes and building a model of the teacher's readiness to conduct practical classes.

The methodology of the research. Considering the goals of conducting practical classes, it was revealed that the effectiveness of the practical lesson depends on the interaction between the teacher and students, which is based on the organizational work carried out by the teacher, and certain forms, technologies, methods and means of learning are chosen for use in accordance with the set goal. It has been established that practical training is mostly conducted using cases that are based on simulated or real situations. The demands placed on students as a result of their participation in practical classes are demonstrated. The theoretical basis of the formation of the readiness of teachers is presented through the methodical provision of practical classes, the introduction of pedagogical conditions.

The results. The analysis of pedagogical learning technologies made it possible to highlight the peculiarities of their application through the setting of tasks, the choice of content, forms and methods of learning, diagnosis of results, introduction of business and role-playing games, simulation exercises, trainings, psychological and pedagogical trainings for individual development, dialogical thinking. It has been proven that the effectiveness of training teachers for practical classes depends on the ability to choose pedagogical technologies, methods, techniques, modern teaching tools that allow modeling and reproducing certain professional activities of future specialists, orient them to the development of professional qualities (be: non-conflict; attentive to details ; stress-resistant; ready to take into account someone else's point of view; ready to work in a team; ready to interact with different people).

The practical significance of the obtained results lies in the fact that they contribute to the formation of the readiness of teachers for practical classes through their understanding of the stages of preparatory work, setting goals, determining the forms and methods that can be used to form the professional qualities of students, their competencies and evaluate the results of educational work.

Key words: forms, methods, pedagogical conditions, pedagogical learning technologies, stages of teacher's preparation for practical training, training components.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги до випускника закладу вищої освіти орієнтовані, в тому числі, на оволодіння ним фахових компетентностей з психології та пенітенціарної педагогіки, що є необхідними в подальшій професійній діяльності. Організація та проведення практичних занять дозволяє сформувати навички та вміння щодо вивчення індивідуальних особливостей особистості, надання психологічної допомоги, розробки програм психокорекційного і педагогічного впливу, застосування методів психолого-педагогічного впливу, прий-

мати самостійні рішення, налагоджувати комунікацію на основі принципів динамічної безпеки, відповідально ставитися до ведення документації, набути досвіду творчої, дослідницької діяльності, дотримуватися академічної доброчесності та спиратися в роботі на чинне законодавство тощо.

Проблеми підготовки та проведення практичних занять з майбутніми фахівцями з галузі знань «Право» в режимі онлайн та офлайн ставали предметом досліджень багатьох науковців. Так, Д. Казначеева [3, с. 205] звертала увагу на дотриманні академічної доброчесності педагогічними та науково-педагогічними працівниками через посилання на джерела інформації у разі використання ідей і розробок інших, контроль дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти, самостійне виконання навчальних завдань тощо. В. Вдовічен, Л. Вдовічена, О. Меленко [2] представили методику підготовки та проведення практичних занять, акцентуючи увагу на підборі завдань, кейсів, виходячи із змісту робочої програми навчальної дисципліни та надаючи поради викладачам щодо вирішення задачі, в якій представлена фабула розгляду судової справи. О. Третьак, С. Чебоненко, І. Мошта [8] розглядали особливості роботи здобувачів вищої освіти на заняттях, які проводять з використанням технологій дистанційного навчання та психолого-педагогічні проблеми оцінювання їхніх навчальних досягнень, педагогічні умови, які сприятимуть формуванню мотивації студентів до дотримання академічної доброчесності. Ю. Бистрова [1] представила технології навчання у вищій школі, які найбільш часто використовуються, та зробила спробу класифікувати їх таким чином: структурно-логічні технології; інтеграційні технології; професійно-ділові ігрові технології; тренінгові засоби; інформаційно-комп'ютерні технології; діалогово-комунікаційні технології, а також навела перелік методів навчання.

Водночас незважаючи на те, що в педагогіці існують дослідження, присвячені педагогічним технологіям та інтерактивним методам навчання, що можуть бути використані у процесі підготовки майбутніх фахівців з галузі права, потребують розгляду питання щодо організації та проведення за-

нять з психології та пенітенціарної педагогіки, оскільки ці навчальні дисципліни формують у них компетентності, витребувані в подальшій професійній діяльності.

Постановка завдання полягає у визначенні технологій, форм і методів, що дозволяють організувати проведення практичних занять та побудові моделі формування готовності викладача до проведення практичних занять з психології і пенітенціарної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» [5] визначає, що теоретичний зміст предметної області, зокрема, становлять знання про основи поведінки індивідів і соціальних груп, серед загальних компетентностей названі, такі як: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність бути критичним та самокритичним та ін. Серед спеціальних компетентностей названі цінування та повага до гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння її правової природи, здатність використовувати різноманітні інформаційні джерела для повного та всебічного встановлення певних обставин тощо.

Розглядаючи практичне заняття під кутом взаємодії викладача та студентів, результати якої напряду залежать від того, яку організаційну роботу провів викладач для того, щоб підготуватися до заняття та обрати і застосувати відповідно до поставленої мети ті чи інші форми, технології, методи та засоби, звернемося до напрацювань інших дослідників.

Так В. Вдовічен, Л. Вдовічена, О. Меленко зазначають, що «Найпоширенішою формою організації освітнього процесу у вищій школі є практичні заняття (практикуми). «Практичне (грец. *prakticos* – діяльний) заняття – це форма навчального заняття, за якої викладач організує здобувачам детальний розгляд окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно до сформульованих завдань». Практичне заняття являє собою, як правило, заняття з вирішення типових задач, кейсів, які сформовані на реальному фактичному матеріалі або ж наближені до реальної ситу-

ації. Підбираючи систему завдань, задач, кейсів, викладач повинен прагнути до того, щоб це давало цілісне уявлення про навчальну дисципліну і методи її вивчення, формувало комплексний підхід до опанування знаннями і сприяло фаховій підготовці правника» [2, с. 75].

Бистрова Ю. зробила спробу класифікувати педагогічні технології, які може застосувати викладач у процесі проведення навчальних занять, серед яких можна виділити, такі як: «структурно-логічні технології: поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність постановки і вирішення дидактичних завдань на основі поетапного відбору їх змісту, форм, методів і засобів із урахуванням діагностування результатів; ... професійно-ділові ігрові технології: дидактичні системи використання різноманітних «ігор», під час проведення яких формуються вміння вирішувати завдання на основі компромісного вибору (ділові та рольові ігри, імітаційні вправи, індивідуальний тренінг, комп'ютерні програми тощо); тренінгові засоби: система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів вирішення типових практичних завдань за допомогою комп'ютера (психологічні тренінги інтелектуального розвитку, спілкування, розв'язання управлінських завдань); ... діалогово-комунікаційні технології: сукупність форм і методів навчання, заснованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня» [1, с. 28].

Можна визнати, що використання викладачами вищезначених педагогічних технологій сприятиме налагодженню психологічного контакту із студентами, вирішенню дидактичних завдань, формуванню креативного підходу до прийняття рішень, актуалізації питань, що пов'язані з майбутньою професійною діяльністю.

До важливих складових практичних занять можна віднести, такі як: виявлення студентами особистісних властивостей (сильні, слабкі) для того, щоб відповідально ставитися до навчання та усувати недоліки, які можуть негативно позначатися на професійній діяльності; набуття студентами особистого досвіду роботи та поведінки в конкретних ситуаціях (само-

стійність через дотримання академічної доброчесності); розвиток концептуальних здібностей (здатності виділяти саме головне); формування готовності у студентів до управління критичними ситуаціями (планування й організація роботи, контроль поведінки у важких життєвих ситуаціях); розвиток здатності студента до вирішення проблем (розвиток спроможності пропонувати декілька варіантів рішень); формування здатності до діалогу (застосування техніки постановки питань, вміння вислухати та бути переконливим, вести діалог).

Наявні такі соціальні вимоги до студента, як:

- здатність приймати рішення – швидко, якісно, аргументовано;
- здатність до мотивації – вихваляє або невдоволений тим, яким чином висловлюється;
- здатність до кооперації – вміння використовувати свої ідеї та тих, хто знаходиться поряд;
- здатність правильно поводитися в конфліктних ситуаціях – виявлення емпатії (співпереживання) до інших;
- здатність працювати в команді – спільне прийняття рішень.

Наявні такі особистісні вимоги до студента, як:

- витривалість щодо навантажень;
- настирливість;
- готовність приймати рішення;
- стійкість до фрустрації;
- позитивне мислення;
- гнучкість психіки.

У публікаціях дослідників розглядаються педагогічні умови, що є основою для ефективної підготовки та проведення занять із студентами. Так, Н. Тверезовська, Л. Філіппова зазначають, що «Умови складають середовище, в якому виникає, існує й розвивається те чи інше явище або процес... Отже, науковці по-різному трактують поняття «педагогічні умови», розглядаючи їх, як:

- характеристику педагогічного середовища;
- обставини, необхідні для перебігу педагогічного процесу;
- фактори, шляхи, напрями педагогічного процесу;

- уявні результати педагогічного процесу;
- форми, методи, педагогічні прийоми» [7].

Дослідники Н. Пархоменко, Р. Серьожнікова, Л. Яковицька називають педагогічні умови «як сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів» [6, с. 40].

Таким чином, можна констатувати, що педагогічною умовою готовності викладача до проведення практичних занять з психології та пенітенціарної педагогіки є вміння обирати педагогічні технології, методи, прийоми, сучасні інструменти навчання, які дозволяють моделювати і відтворювати певну професійну діяльність майбутніх фахівців, орієнтувати їх на розвиток професійних якостей (бути: не конфліктним; уважним до дрібниць; стресостійким; готовим враховувати чужу точку зору; готовим працювати в команді; готовим взаємодіяти з різними людьми).

Проведення практичних занять у подібному форматі потребує від викладача розробки таких завдань, які б дозволяли організувати дискусію, розвивали інтерес у студентів для отримання нових знань, формували в них соціальну, психологічну, комунікаційну, прогностичну компетентності, стимулювали обговорення (виділення основних моментів, на які треба звертати увагу; аналіз ситуації та спільне прийняття рішень; заохочення до виявлення ініціативи; достатня аргументація тощо), привчали до відповідальності та нестандартних рішень (врахування різних обставин, ситуаційної поведінки, факторів ризику, криміногенних потреб, інтересів опонента, значущість поставлених цілей), націлювали на рефлексію (узагальнення інформації, критичне мислення, прогноз результатів дій), розвивали самокритичність (виділення сильних та слабких сторін; доцільність застосування тих чи інших дій; оцінка ефективності власних рішень; управління поведінкою; чіткість та зрозумілість, інтонація, емоційність мови; вияв емпатії; мотивація; воля; евристична діяльність), стимулювання за участь у практичному занятті (розробка критеріїв та показників для визначення успішності навчання студентів; контроль якості засвоєння теоретичних знань та практичних вмінь для визначення прогалів у підготовці

(контрольне усне та письмове опитування, тестові завдання, консультації, контрольні завдання, колоквиум тощо).

На практичних заняттях можуть бути задіяні різні форми їх проведення з використанням методів розв'язання ситуаційних завдань (пропонуються змодельовані або реальні ситуації для їх оцінки, аналізу та прийняття рішень), дебати (виробляються правила групової взаємодії для обговорення питань, що виникають за наслідком розгляду запропонованої викладачем ситуації), ігрові методи (ділові ігри, ситуаційно-рольові ігри, бліц-гра, мозковий штурм, кейс-менеджмент, тренінги, «асоціативний куш», робота в парах тощо).

Бліц-гра дозволяє розвивати у студентів пізнавальну активність через вирішення невеликих за обсягом та часом на їх виконання завдань. Для цього викладачу необхідно розробити сценарій гри, підготувати за потреби роздатковий матеріал, сформулювати завдання та правила гри, визначити час на проведення гри, поділити студентів на групи.

До етапів моделювання викладачем ділової (ситуаційно-рольової) гри можна віднести, такі як:

- перший етап – визначити, на розвиток яких компетентностей та досягнення яких цілей спрямована гра;
- другий етап – розробка фабули, яка потребує участі декількох суб'єктів взаємодії (учасники та спостерігач), які виконуватимуть різні ролі за запропонованими інструкціями;
- третій етап – вироблення вимог до учасників гри, порядку здійснення зворотного зв'язку;
- четвертий етап – порядок підведення підсумків гри, надання рекомендацій студентам щодо розвитку особистих якостей, удосконалення рівня знань, вмій.

В основу розробки моделі формування готовності викладачів до проведення практичних занять з психології та пенітенціарної педагогіки були покладені компоненти (цільовий, когнітивний, практичний, результативний), які логічно взаємопов'язані один з одним. При цьому всі ці компоненти спрямовані на досягнення конкретної мети за рахунок запровадження педагогічних умов, форм, методів

та педагогічних технологій, що дозволяють забезпечити бажаний результат.

Розробка моделі здійснювалася з урахуванням позиції В. Андрущенка [4], який вказує на те, що для ефективності процесу формування професійних умінь необхідно мати чіткі уявлення про вихідний та кінцевий результат.

Завдання моделі визначено такі:

1) набути викладачам знань та вмінь щодо розробки методичних і дидактичних матеріалів для проведення практичних занять;

2) навчитися викладачам визначати різні форми, педагогічні технології, методи та прийоми для ефективного проведення і оцінювання результатів практичних занять;

3) викладачам вміти орієнтуватися на розвиток професійно важливих особистісних якостей студентів та формування компетентностей.

Розробка моделі здійснювалася з урахуванням позиції В. Андрущенка [4], який вказує на те, що для ефективності процесу формування професійних умінь необхідно мати чіткі уявлення про вихідний та кінцевий результат.

Структурна модель складається з елементів, представлених на рисунку.

Компонентами готовності викладачів до проведення практичних занять були прийняті: цільовий компонент – вироблення мотивації у викладача до ефективного проведення практичного заняття; когнітивний компонент – оволодіння викладачем теоретичними знаннями щодо використання різних технологій, методів, форм проведення практичного заняття; практичний компонент – якісне методичне та дидактичне забезпечення практичного заняття залежно від обраних форм, педагогічних технологій та методів; результативний компонент – формування вміння готувати матеріали для усного та письмового контрольного опитування, тести, виробляти критерії та показники для оцінювання участі студентів у вирішенні ситуативних завдань, ділових іграх, правильності підготовки документів.

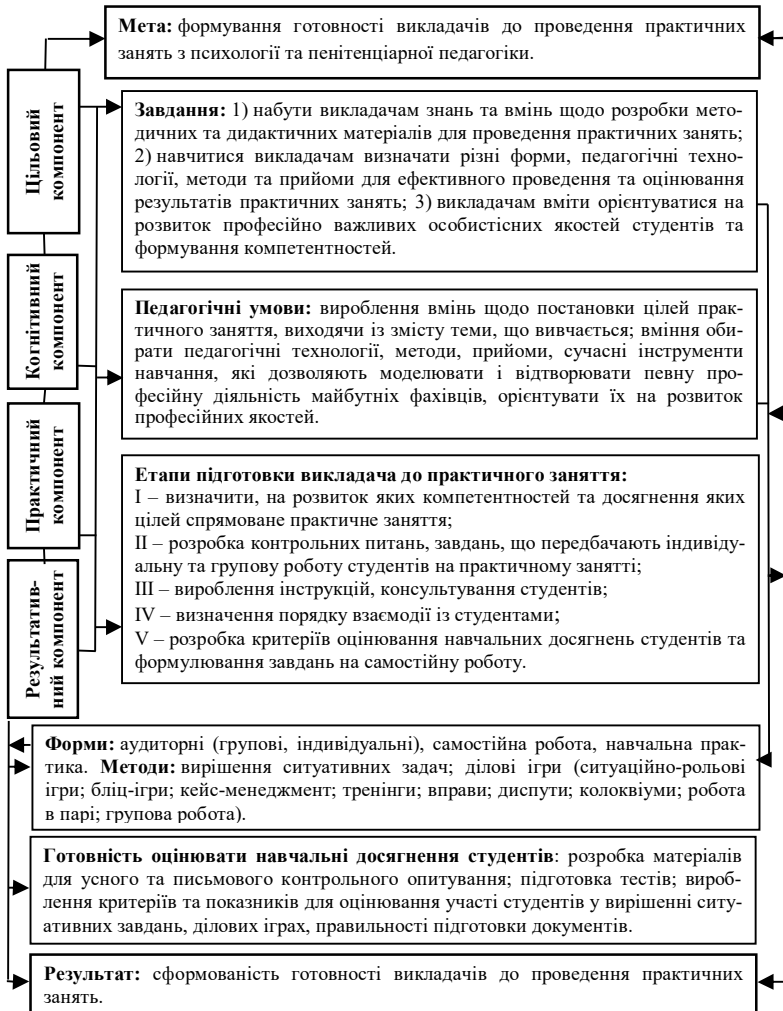

Рис. Модель формування готовності викладачів до проведення практичних занять з психології та пенітенціарної педагогіки

У модель формування готовності викладачів до проведення практичних занять з психології та пенітенціарної педагогіки розміщені структурні елементи, що демонструють

взаємоузгодженість та зорієнтовані на підготовку викладача до результативної взаємодії із здобувачами вищої освіти.

Висновки. Модель формування готовності викладача до проведення практичних занять з психології та пенітенціарної педагогіки містить у собі мету, завдання, педагогічні умови, форми та методи проведення занять, етапи підготовки, засоби діагностики, компоненти готовності та результат. Запровадження цієї моделі дозволить викладачу під час підготовки до практичних занять врахувати різні форми та методи, прийоми, необхідні для ефективної взаємодії та налагодження як індивідуальної, так і групової роботи студентів, розвитку в них необхідних у подальшій професійній діяльності компетентностей. Частина здобувачів вищої освіти навчається дистанційно, тому подальших наукових розвідок потребує дослідження питань, що стосуються розробки рекомендацій щодо організації та проведення практичних занять з використанням технологій дистанційного навчання.

Список використаних джерел

1. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2015. № 1 (4). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf> (дата звернення: 01.08.2023).
2. Вдовічен В. А., Вдовічена Л. І., Меленко О. В. Методика викладання правничих дисциплін : навч.-метод. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т імені Ю. Федьковича, 2022. 144 с.
3. Казначеева Д. В. Академічна доброчесність як фактор забезпечення вищої освіти в Харківському національному університеті внутрішніх справ. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1994–2019 рр.)* : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 2019. С. 204–207.
4. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : монографія / за заг. ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. Київ : Педагогічна думка, 2008. 256 с.
5. Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ МОН України від 20.07.2022 № 644.
6. Сержожнікова Р. К., Пархоменко Н. Д., Яковицька Л. С. Основи психології і педагогіки : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 243 с.

7. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19146-sutnist-ta-zmist-ponyattya-pedagogichni-umovi.html> (дата звернення: 18.06.2023).

8. Третяк О. С., Чебоненко С. О., Мошта І. М. Психолого-педагогічні проблеми оцінювання здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки.* 2023. № 1 (10). С. 252–267.

References

1. Bystrova, Yu. V. (2015), "Innovative teaching methods in the higher school of Ukraine", *Online journal: Law and innovative society*, No. 1 (4), available at: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf> (accessed 1 August 2023).

2. Vdovichen, V. A., Vdovichena, L. I. and Melenko, O. V. (2022), *Methods of teaching legal disciplines : manual*, Yuriy Fedkovych Chervivsi National University.

3. Kaznacheeva, D. V. (2019), "Academic integrity as a factor in providing higher education at the Kharkiv National University of Internal Affairs", *25 years of experience and a look into the future (1994–2019) : Collection of abstracts*, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, pp. 204–207.

4. Andrushchenko, V. P. and Lugova, V. I. (2008), "Personally oriented technologies of learning and upbringing in higher educational institutions" : monography edit, *Pedagogical thought*, Kyiv.

5. On the approval of the standard of higher education in specialty 081 Law for the first (bachelor) level of higher education : Ministry of Education and Science of Ukraine, Issue No. 644 dated 20.07.2022.

6. Seryozhnikova, R. K., Parkhomenko N. D. And Iakovytska L. S. (2003), *Basics of psychology and pedagogy : manual*, Center of educational literature, Kyiv.

7. Tverezovska, N. and Filippova L. The essence and content of the concept of "pedagogical conditions", available at: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/19146-sutnist-ta-zmist-ponyattya-pedagogichni-umovi.html> (accessed 18 June 2023).

8. Tretiak, O. S., Chebonenko S. O. and Moshta I. M. (2023), "Psychological-pedagogical problems of assessment of students of higher education during distance learning", *Scientific journal "Scientific Herald of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioural Sciences"*, No. 1 (10), pp. 252–267.